

Міфологізація свідомості як ознака суспільно-політичної кризи

Sedykh K.V. Mythologizing of consciousness as a sign of social and political crisis / K.V. Sedykh // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 29. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 626–635.

К.В. Седих. Міфологізація свідомості як ознака суспільно-політичної кризи. З точки зору теорії систем Україна є холоном – одночасно окремою, автономною соціальною системою та частиною ширшої цивілізаційної системи. Соціально-політична криза в нашій країні – це ознака боротьби між, так званими, другою та третьою хвилями людської цивілізації.

Свідомість на всіх етапах онтогенезу являє собою неоднорідне плюралістичне ціле, в якому співіснують буденна і небуденна реальності. Водночас межі між сферами внутрішньої реальності не абсолютні. Вони мають конкуруючий, альтернативний характер одна стосовно одної і потребують певної координації та узгодженості між собою, яка досягається управляючим параметром системи. Феномени і раціональні конструкції зовнішніх об'єктів не знаходяться у відносинах причин і наслідків, а є відносно самостійними формами представленості зовнішніх об'єктів, які корелюють один з одним.

На фоні соціального потрясіння, яке переживає Україна, спостерігається підвищення міфологічного рівня як індивідуальної, так і суспільної свідомості в країнах, що втягнуті в цей конфлікт. Оскільки координація в людській спільноті будується на основі сенсу (смислу), то вважаємо, що одним з організуючих факторів як особистості, так і соціальних систем може бути саме міф. Від системи ідей міф відрізняє емоційна насиченість. Міф стає підставою спільної ідентичності представників даної культури, соціальної групи. Він через побудову «ідеально-правильної» моделі світу і «правильної» моделі власної поведінки закладає опору, наріжне каміння для світосприйняття, створює схему описів, пояснень та оцінки (ОПО) дійсності. Тобто міф є стабілізуючим фактором системи, який задає умови функціонування пізнання і поведінки в суспільстві.

Ключові слова: міф, міфологема, ідея, свідомість, суспільство, система, феноменологічний світ, цивілізаційні хвилі.

К.В. Седых. Мифологизация сознания как признак общественно-политического кризиса. С точки зрения теории систем Украина яв-

ляється холоном – одночасно окремою, автономною соціальною системою і частиною більш широкою цивілізаційною системою. Соціально-політичний криза в нашій країні – це ознака боротьби між, так званими другою і третьою людськими цивілізаціями.

Свідомість на всіх етапах онтогенезу представляє собою неоднорідне плюралістичне ціле, в якому існують буденна і небуденна реальності. Разом з тим межі між сферами внутрішньої реальності не абсолютні. Вони несуть конкуруючий, альтернативний характер по відношенню один до одного і потребують в певній координації і узгодженості між собою, яка досягається управляючим параметром системи. Феномени і раціональні конструкції зовнішніх об'єктів не знаходяться в відносинах причин і наслідків, а є відносно самостійними формами представлення зовнішніх об'єктів, які корелюють один з одним.

На фоні соціального потрясіння, яке переживає Україна, спостерігається підвищення міфологічного рівня суспільної свідомості. Одним з організуючих факторів як особистості, так і соціальних систем може бути саме міф. Від системи ідей міф відрізняється емоційною насиченістю. Міф стає основою загальної ідентичності представників даної культури, соціальної групи. Він через побудову «ідеально-правильної» моделі світу і «правильної» моделі власної поведінки закладає опору, крайові камені для світобачення, створює схему опису, пояснень і оцінок (ООО) дійсності. Тобто міф є стабілізуючим фактором системи, який задає умови функціонування свідомості і поведінки в суспільстві.

Ключові слова: міф, міфологема, ідея, свідомість, суспільство, система, феноменологічний світ, цивілізаційні хвилі.

Постановка проблеми. На фоні соціального потрясіння, яке переживає Україна, спостерігається актуалізація міфологічного рівня суспільної свідомості. З точки зору теорії систем Україна є холоном – одночасно окремою, автономною соціальною системою та частиною ширшої цивілізаційної системи. Соціально-політична криза в нашій країні – це ознака боротьби між, так званими, другою та третьою людськими цивілізаціями [7].

Оскільки суспільство як система має складноорганізовану соціально-психологічну природу, де різні впливи – економічні, політичні, історичні створюють переплетення, то фактором, який об'єднує людей, є спільний для них сенс. Життя системи підкоряється двом законам: закону гомеостазу і закону розвитку. За законом гомеостазу будь-яка система прагне до постійності, до стабільності. І для стабільності, і для розвитку потрібен свій міф, адже будь-яка сфера людської дійсності може функціонувати ефективно, тільки якщо вона підтримана сильною міфо-

логічною складовою. Безсумнівно, що це не свідомий процес, а результат кристалізації безлічі подій, що протікають за принципом броунівського руху.

Мета статті – показати зв'язок між соціальними процесами та колективною свідомістю в контексті соціально-політичної кризи в Україні.

Виклад основного матеріалу. В останні десятиліття, на думку науковців – економістів та істориків, в усьому світі спостерігається зміна цивілізацій, відбувається інтенсивна боротьба між, так званими, другою і третьою хвилями цивілізації [5]. Спочатку коротко окреслимо ідеї щодо розвитку цивілізації, так званої, Третьої хвилі: світу потрібні нові політичні інститути, засновані на трьох принципах – влади меншин, напівпрямої демократії та розподілі рішень; повинна відбутися демасифікація індустріального суспільства. Так, на думку Е. Тофлера [5], Третя хвиля економічного розвитку людства (постіндустріальне суспільство) визнає, що найважливіші сьогоденні проблеми – від енергії, війни і злиднів до екологічної деградації та руйнування сімейних відносин – більше не можна вирішувати в рамках індустріальної цивілізації.

Цивілізація Другої хвилі наполегливо присвячує себе збереженню головних інститутів індустріального масового суспільства – нуклеарної сім'ї, масової освітньої системи, гігантської корпорації, масового торгового союзу, централізованої нації-держави і політики псевдопредставницького уряду.

Сили Третьої хвилі, навпаки, схвалюють розділення влади між різними меншинами; вони готові експериментувати з більш прямою демократією; вітають і транснаціоналізм, і фундаментальну передачу влади. Вони закликають до руйнування гігантської бюрократії; вимагають створення оновленої і менш централізованої енергетичної системи. Ці сили хочуть узаконити нуклеарну сім'ю як предмет вибору окремих людей (а не як єдиний можливий варіант сім'ї); борються за меншу стандартизацію, більшу індивідуалізацію в школах; вважають пріоритетними екологічні проблеми. Вони визнають необхідність реструктурувати світову економіку на більш збалансованій та справедливій основі. За чисельністю табір Другої хвилі, безсумнівно, як і раніше претендує на бездумну підтримку більшості простих громадян, незважаючи на те, що серед них швидко розповсюджуються песимізм і розчарування.

Серед ключових груп, що змушують до демасифікації індустріального суспільства, є відносно неосвічені етнічні меншини, мільйони учасників швидко зростаючих рухів взаємодопомоги.

Надборотьба між силами Другої і Третьої хвиль проходить як ламана лінія, через клас і партію, через вікові та етнічні групи, сексуальні вподобання і субкультури. Вона реорганізує наше політичне життя і надає йому нових рис.

Важкий тягар соціальних та економічних рішень зрештою доведеться розділити через більш широку демократичну участь. Отже, оскільки тягар рішень соціальної системи збільшується, демократія стає не предметом вибору, а еволюційною необхідністю. Система без неї не може працювати.

За останні десятиріччя відбувся переворот у комунікаціях, існує потреба реструктурувати відносини з неіндустріальним світом. Але при цьому, як відмічає Е. Тоффлер, демократи і республіканці, так само як торі і лейбористи, християнські демократи і голлісти, ліберали і соціалісти, комуністи і консерватори, незважаючи на їх відмінності, – всі вони партії Другої хвилі [5]. Всі вони, обманюючи заради влади всередині неї, по суті беруть участь у збереженні вмираючого індустріального порядку. Так, осередкові політичні битви ведуться в багатьох державах не тільки через те, хто скористається тим, що залишилося від індустріального суспільства, а й через те, кому брати участь у формуванні його наступника і, в кінцевому рахунку, в контролі за ним.

Тому знову виникають мрії про тоталітарні технократії або середньовічні утопії; сьогоденні політичні «еліти і супереліти» чинять опір Третій хвилі і тим самим збільшують ризик насильства і своєї загибелі.

Виділяють такі *ознаки Третьої хвилі* [5]:

1) ніколи в історії не було так багато досить освічених людей, спільно озброєних настільки неймовірним спектром знань;

2) ніколи не було такого рівня достатку, може, ненадійного, але достатнього, щоб дати стільком людям час і енергію для громадських турбот і дій;

3) ніколи стільки людей не мали можливості подорожувати, спілкуватися і вивчати інші культури.

Потрібен величезний тиск «знизу», без цього нам не слід очікувати, що багато сьогоденніх номінальних лідерів – президенти і політики, депутати – кинуть виклик тим самим інститутам, які, хоча і застаріли, створюють їм престиж, гроші та ілюзію, якщо не реальність влади. Подальший розпад існуючих політичних систем спрямовує сили тиранії марширувати по вулицях і унеможливить мирний перехід до Демократії Двадцять Першого Століття.

Еліта, неважливо наскільки освічена, не може сама створити нову цивілізацію, потрібна енергія загальної людської волі, ця

енергія доступна й чекає, щоб її випустили. Отже, *український Євромайдан і був тією енергією, тією хвилею – частиною Третьої хвилі.*

Саме спроба блокувати ці зміни, а не самі зміни, підвищує рівень ризику. Саме сліпа спроба захистити застаріле створює небезпеку кровопролиття. Виникло бажання для насильницької реконструкції структурного політичного морального зносу в усьому світі. Потрібні тисячі свідомих децентралізованих експериментів, які дозволять перевірити нові моделі політичного прийняття рішень на місцевому та регіональному рівнях до їх застосування на національному та транснаціональному рівнях. Нинішнє ставлення до урядів Другої хвилі – цілковиті розчарування, гнів і гіркоту – можна або увігнати в фанатичну лють демагогів, які закликають до авторитарного лідерства, або залучити у процес демократичної реконструкції.

За влучним висловом Е. Тоффлера, «як поколінню перших революціонерів, нам дісталася доля творити» [5].

Зрозуміло, що соціальні і політичні події мають якимось чином бути репрезентованими у внутрішньому світі особистості та суспільній свідомості. Ми дотримуємось тієї думки, що у Внутрішньому світі особистості існують Раціональний та феноменологічний внутрішні світи, буденна і небуденна свідомість. Як зазначає Є.В. Субботський, реальне життя суспільства (економічне, політичне, соціальне) та індивідуальну психіку людини не вдається утримати в прокрустовому ложі заздалегідь заготовлених раціональних конструкцій (ідей, теорій, схем, довгострокових проектів тощо). Все чіткіше виступає факт незвідності життя свідомості до побудов розуму, яка охопила не тільки світ «природи», але й суспільства, навіть світ самої свідомості [4]. Стало зрозуміло, що частиною (і притому значною частиною) своєї істоти людина живе не у світі повсякденної реальності, а в світі мрій, сновидінь, фантазії, гри, аутистичного мислення, міфів.

Отже, свідомість на всіх етапах онтогенезу являє собою неоднорідне плюралістичне ціле, в якому співіснують буденна і небуденна реальності. Водночас межі між сферами реальності не абсолютні. Вони мають конкуруючий, альтернативний характер відносно одна одної і потребують певної координації та узгодженості між собою, яка досягається управляючим параметром системи. Феномени і раціональні конструкції зовнішніх об'єктів не знаходяться у відносинах причин і наслідків, а є відносно самостійними формами представленості зовнішніх об'єктів, які корелюють один з одним [4]. Сприйняття індивідом конкретних жит-

тевих явищ, об'єктів, вчинків тощо відбувається за допомогою системи створених ним і придатних у даній конкретній області ментально-афективних конструкцій, всередині якої факти набувають сенсу. Одним із таких утворень свідомості є міф. Як відомо, міфи бувають індивідуальними та суспільними.

Міф виявляється на диво стійким. Настільки стійким, що якісь факти самі по собі не здатні його зруйнувати. Більше того, побутування міфа в культурі виявляється кероване зовсім несподіваним для раціоналістично мислячого розуму законом: ступінь стійкості міфа абсолютно не залежить від ступеня його ілюзорності. І це робить міф воістину незвичайним утворенням. Як зазначає О.Ф. Лосєв, у міф вірять або не вірять поза всякою залежністю від того, наскільки правдоподібно або невірогідно виглядає міф. А це означає, що інтелектуальна достовірність або недостовірність міфа взагалі не має стосунку до його суті і до суті його побутування в культурі і людському житті. Так, якщо помилковий і недостовірний міф продовжує існувати і втягувати в орбіту свого впливу десятки, сотні, тисячі, а то й мільйони людей, це означає щонайменше те, що достовірність або недостовірність міфа взагалі не має стосунку до його природи. Природа міфа – не в істині, не в правді, не в достовірності, а в чомусь зовсім іншому. Людина вірить у той чи інший міф, найменше співвідносячи свою віру з пафосом істини. І це та обставина, на яку вперше звернули увагу дослідники архаїчних форм міфології. Як зазначав О.Ф. Лосєв, «міф є для міфологічної свідомості найвища по своїй конкретності, максимально інтенсивна і найбільшою мірою напружена реальність. Це – абсолютно необхідна категорія думки і життя. Міф є логічна, тобто передусім діалектична, необхідна категорія свідомості і буття взагалі» [3]. Отже, щоб створити міф, найменше треба прикласти інтелектуальні зусилля, але яку іншу, набагато інтенсивнішу, майже афективна частина свідомості, що межує з магічними формами, світогляд, який завжди містить міфологічні риси. Як писав Ф.Х. Кессіді, «міф – це чуттєвий образ і уявлення, своєрідне світовідчуття, а не світорозуміння, непідвладна розуму свідомість, скоріше навіть дорозумова свідомість».

Будь-яка думка, ідея, твердження володіє ірраціонально-вражаючою силою впливу на уми. Володіє фантастично і не піддається здоровому аналізу. Міф здатен втягувати в свою орбіту найрізноманітніших людей, незалежно від їх інтелектуального чи творчого потенціалу. І є при цьому одним із найбільш стійких утворень свідомості і життєвої практики. Тобто від системи ідей міф відрізняє емоційна насиченість.

Оскільки ми дотримуємося думки, що координація в людській спільноті будується на основі сенсу (смислу) (Merleau – Ponty, 1963), то вважаємо, що організуючим фактором будь-яких соціальних систем може бути саме міф.

«Люди, занурені в один і той же міф, розуміють один одного з півслова... Міф – це таємна мова смислів, сама суть якого полягає в тому, щоб зробити дану культуру езотеричною, непроникною для представників інших культур» [2, с. 21]. Основою присвоєння смислів «своєї» соціальної спільноти є спільний міф. Так, А.М. Лобок розглядає міф як те, що осмислює реальність, як те, що дарує людині сенс. «Міф пропонує людині якусь умовну ціннісну систему відліку, вельми і вельми умовне уявлення про пріоритети, вельми і вельми умовну систему уявлень про те, що є найважливішим, що – менш важливим, а що – зовсім нічого не значущим чинником людського існування» [3, с. 73]. Умовність змістотворної ієрархії, укладеної в культурному міфі, полягає в тому, що немає ніяких причин, раціональних підстав, що пояснюють саме таку, а не іншу ціннісну ієрархію. Але разом з тим ця система цінностей не є довільною: будучи створений, міф стає підставою спільної ідентичності представників даної культури, соціальної групи. Питання про правильність чи істинність міфа позбавлене сенсу; приймаючи, розділяючи міф, я тим самим ставлю себе всередину тієї культури, соціуму, згуртованої саме цим міфом, а засумнівавшись у ньому або в похідному від нього сенсі, я просто опиняюся в позиції чужого стосовно неї. «Сенс є вище знання не тому, що він несе в собі об'єктивну істину, а тому, що він несе в собі знак належності до тієї чи іншої культури» [2, с. 86].

Міфу притаманні: наочна картинність, внутрішня чи зовнішня; натуралізація концепту (завдяки чому значення приймаються за систему фактів), емоційна насиченість. Міф виконує різні функції: енергетично-конструююча функція; глибинний сенс; організуючий фактор.

Як зазначав О.Ф. Лосєв, для міфічної свідомості немає ніякого наукового досвіду, її ні в чому не можна переконати. «З точки зору комуністичної міфології, не тільки «привид ходить по Європі, привид комунізму» (початок «Комуністичного маніфесту»), але при цьому «копошаться гади контр-революції», «виють шакали імперіалізму», «скалить зуби гідра буржуазії», «зіяють пащею фінансові акули » і т.д. Тут же снують такі постаті, як «бандити у фраках», «розбійники з моноклем», «вінценосні кровопускателі», «людожери в митрах», «рясофорні скулодробителі»... Крім того, скрізь тут «темні сили», «похмура реакція»,

«чорна рать мракобісів» і в цій темряві – «червона зоря» «світової пожежі», «червоний прапор» повстань ... І після цього говорять, що тут немає ніякої міфології» (О.Ф. Лосєв).

Розкриваючи конотативні механізми міфотворчості, Р. Барт підкреслює, що міф виконує різні функції: він одночасно позначає і оповіщає, вселяє і наказує, носить спонукальний характер. Звертаючись до свого «читача», він нав'язує йому свою власну інтенцію. Міф прагне виглядати як щось природне, «само собою зрозуміле». Він сприймається як невинне повідомлення не тому, що його інтенції ретельно приховані, інакше вони втратили б свою ефективність, а тому, що вони «натуралізуються, споживач міфів приймає значення за систему фактів [1].

Під час суттєвих соціально-політичних і економічних змін в суспільстві відбувається руйнування старого міфа і виникає нагальна потреба в новому міфі; через деякий час, якщо новий міф не вдається створити, може відбутися реконструкція старого міфа.

Так, сучасний російський науковець Г. Белов простежив перетворення міфології царського часу «православ'я-самодержавство-народність» або «віра-цар-вітчизна» в радянський варіант міфології. При цьому у період після Великої вітчизняної війни відбулася зміну поняття «інтернаціоналізм» на «патріотизм» [с. 186].

Вважають, що радянська міфологія стала руйнуватися з появою «соціалізму з людським обличчям». Театр, література, кіно стали показувати не канонічного Леніна, а його людські риси. Цей перехід від Леніна-пам'ятника до Леніна-людини не знищив систему, але суттєво її розхитав. Тому принципово важливий так званий «Ленінопад» в Україні в період Майдану як ознака руйнування для великої частини суспільства попереднього міфа.

Сучасний російський історик В. Ніконов перераховує три національні ідеї, крізь які поступово пройшла Росія («Независимая газета», 1997, 24 січня): 1) «Москва – це третій світ»; 2) «Православ'я. Самодержавство. Народність»; 3) «Комунізм – світле майбутнє всього людства». Цікаво, що сьогодні спостерігається певне співіснування старих ідей з новими, об'єдналися імперські та радянські міфологеми і росіянами для росіян створено міф «Руський мір», а ворогами цього «руського миру» є традиційно США, НАТО, а також «фашисти» і «бандерівці».

В Україні натомість іде активна розбудова власного національного міфа, що дозволяє укріпити та окреслити границі власної громадянської ідентичності та зберегти незалежну державу.

Норми небуденної реальності починають регулювати реальну поведінку суб'єкта, бо міф є стабілізуючим фактором, що за-

дає умови функціонування пізнання і поведінки людини. Міф задає норму відчуження. Міф – це прапор, під який збирається соціальна система, це девіз, це віра.

У зв'язку з цим виникає питання, що може зруйнувати міф?

Порушення звичних та важливих правил життєдіяльності, особливо систематичне, суттєві і стабільні зміни в суспільному середовищі, психологічна корекція внутрішнього світу особистості в тій його частині, де відбувається міфотворення, з акцентом на корисність або шкідливість того чи іншого міфа для життя людини в єдності з існуючим контекстом дійсності (а не його правильність) – це способи руйнування індивідуального та суспільного міфів.

Висновки. На фоні соціального потрясіння, яке переживає Україна спостерігається підвищення міфологічного рівня суспільної свідомості. Оскільки ми дотримуємося ідеї, що координація в людській спільноті будується на основі сенсу (смислу), то вважаємо, що одним з організуючих факторів як особистості, так і соціальних систем може бути саме міф. Від системи ідей міф відрізняє емоційна насиченість. Міф стає підставою спільної ідентичності представників даної культури, соціальної групи. Він через побудову «ідеально-правильної» моделі світу і «правильної» моделі власної поведінки закладає опору, наріжний камінь для світосприйняття, створює схему описів, пояснень та оцінки дійсності. Тобто міф є стабілізуючим фактором системи, який задає умови функціонування пізнання і поведінки в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Барт Р. Мифологии / Р. Барт. – М. : Изд-во имени Сабашниковых, 1996. – 312 с.
2. Лобок А.М. Антропология мифа / А. М. Лобок. – Екатеринбург : Банк культурной информации, 1997. – 688 с.
3. Лосев А.Ф. Диалектика мифа / А.Ф. Лосев. – М. : «Мысль», 2001. – 558 с.
4. Субботский Е.В. Строящееся сознание / Евгений Васильевич Субботский. – М.: Смысл, 2007. – 423 с.
5. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер. – М. : ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 1999. – 784 с.
6. Sedykh K. The Systematic-Synergetic Approach to Holistic Human Behavior Coordination and his Mental Self Regulation in the Context of Psychotherapy // Intellectual Archive. – Vol. 3. – 2014. – № 4. – P. 44–57.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bart R. Mifologii / R. Bart. – М. : Izd-vo imeni Sabashnikovyh, 1996. – 312 s.
2. Lobok A.M. Antropologija mifa / A. M. Lobok. – Ekaterinburg : Bank kul'turnoj informacii, 1997. – 688 s.
3. Losev A.F. Dialektika mifa / A.F. Losev. – М. : «Mysl'», 2001. – 558 s.
4. Subbotskij E.V. Strojashheesja soznanie / Evgenij Vasil'evich Subbotskij. – М.: Smysl, 2007. – 423 s.
5. Toffler Je. Tret'ja volna / Jelvin Toffler. – М. : ООО «Firma «Izd-vo AST», 1999. – 784 s.

K.V. Sedykh. Mythologizing of consciousness as a sign of social and political crisis. In terms of the theory of systems Ukraine is a Holon that is separated, autonomous social system and a part of a broader civilizational system at the same time. Social and political crisis in our country is an indication of the struggle between the so-called second and third human civilizations.

Consciousness at the all stages of ontogenesis is a heterogeneous pluralistic entire, in which ordinary and extraordinary realities coexist. However, the boundaries between the spheres of reality are not absolute. They have competing, alternative character in relation to each other and need some coordination and consistency between them, which is achieved by managing system settings. Phenomena and rational constructions of external objects are not in the relationship of causes and effects, and are relatively independent forms of representation of external objects, which correlates with each other.

Against the backdrop of the social shock that Ukraine is experiencing, there is an increasing of mythological level of personal and social consciousness in the countries that are involved to the conflict. Coordination in the human community is based on the meaning (sense), so it is considered that myth may be one of the organizing factors of both the personality and social systems. Myth is distinguished from a system of ideas by emotional intensity. Myth becomes the basis of a common identity of representatives of the present culture and social group. It provides anchorage ground, angular stones for perception of the world, creates scheme of descriptions, explanations and evaluation of reality through creating a «perfectly correct» model of the world and «correct» model of one's own behavior. That is myth is a stabilizing factor of a system, which sets the conditions for the functioning of cognition and behavior in society.

Key words: myth, mythology, idea, consciousness, society, system, phenomenological world, civilization waves.

Received February 05, 2015

Revised February 21, 2015

Accepted March 20, 2015